

Івашенко А. Кооперація на Хмельниччині: кроки добробуту / Андрій Івашенко // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997) : матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. : ред. кол. Баженов Л. В., Винокур І. С., Войтенко В. І. та ін. – Хмельницький, 1997. – С. 331-336.

КООПЕРАЦІЯ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ: КРОКИ ДОБРОБУТУ

Споживча кооперація Хмельниччини в цьому році відзначає 100 річчя з часу відкриття першого кооперативу в М. Кам'янець-Подільському. За століття вона – як найбільш масова громадсько-господарча організація - займає одне з перших місць у народно-господарчому комплексі області.

Кооператори обслуговують мільйон жителів нашого краю, в розпорядженні нинішніх кооператорів потужна матеріально-технічна база; магазини, їдальні, бази, заготівельно-переробні пункти сільгосп сировини.

На порозі ювілею і кооперація Прибужжя. Перший споживчий кооператив було засновано в Чорному острові: статут затверджено в 1900 році, магазин відкрито в 1901 році Масовий кооперативний рух на Прибужжі започаткувався в 1907 році і завершився в 1913 році. За цей час майже в кожному селі утворено осередок споживчої кооперації у вигляді магазину, де продавались товари першої необхідності.

Такі осередки споживчої кооперації були відкриті: в 1907 році у Фельштині, Іванківцях Олешинських; в 1909 році у Ружичній, Баламутівці, Ружичанці, Нижніх Вовкінцях;

в 1910 році у Захарівцях, Осташках, Малиничах, Росоші; в 1911 році у Лісових Гринівцях, Жучківцях, Черепівці, Калинівці;

в 1912 році у Каргтівцях, Грузевиці, Водичках, Андрійківцях, друге у Ружичній, Малашівцях, Неміченцях. У цьому ж році було засновано Проскурівське товариство гуртових закупок (розміщувалось в селі Ружична).

Цей період характеризується тим, що споживчі товариства виникали стихійно, без будь-яких керівних органів. Щоправда, розвитку кооперативного руху на Поділлі сприяло те, що тут (с. Ярошенка Могилів-Подільського повіту) проживав піонер кооперативного руху Волошанівський І.А., який багато сил та енергії додав до налагодження діяльності кооперації в цілому і споживчої зокрема. Починаючи з 1906 року Волошанівський І.А., почав видавати селянську газету "Світова зірниця" – єдина газета на Поділлі, яка видавалась українською мовою. В газеті друкувались матеріали інформаційного характеру. Розмір газети 8 сторінок (як "Прибузька Зоря") із яких 2 сторінки відводилось справам кооперативним, де вміщувались матеріали: як відкрити громадський магазин, укласти договір з продавцем, поради для кооператорів тощо. Аби якоюсь мірою допомогти кооперативам і групам селян, які бажали відкрити кооперативні магазини. Губернська каса дрібного кредиту відкриває при Подільському хліборобському товаристві відділ дрібного господарства, головою цього відділу було вибрано Волошанівського І.А. Відділ знаходився в м. Вінниці. При цьому відділі вводиться посада інструктора з кооперації (одна посада на всю Подільську губернію). Першими інструкторами були: Довнарівич А.І. 1908-1909 р.р. з березня 1909 року – Цихоцький М.К

В газеті "Світова Зірниця" друкувались маршрути інструктора по губернії і його звіти про виконану роботу. Так, в квітні 1909 року М.К Цихоцький побував в кооперативах Проскурівського повіту. В своєму звіті опублікованому в газеті ("Світова Зірниця", № 17 від 3.05.1909 року) він писав: "24-25 квітня 1909 року відвідав с. Іван-ківці Проскурівського повіту. Пайщиків 27 чоловік, пайкапітал 1000 крб. Село не підтримує магазин. Із тих рахунків, які є в магазині інструктор нічого не міг встановити. Довелось завести опис товарів і нові книги обліку. Іванковецьке товариство має власний дім, який йому обійшовся в 495 крб. Торгівля йде не погано, біда в тім, що бракує порядку, нема правління, ревізкомісії. Всі пайщики керують разом". Таких звітів в газеті друкувалось чимало.

Як видно із стану справ, подальший розвиток кооперативного руху на Поділлі настійно ставив питання об'єднання, обмін думками, опрацювань єдиних рекомендацій для поліпшення діяльності споживчої кооперації Поділля.

Щоб розв'язати ці питання було прийнято рішення скликати з'їзд кооператорів Поділля.

Першим таким форумом кооператорів Поділля був I губернський з'їзд, представників споживчої кооперації, в роботі якого активну участь брали кооператори Прибужжя – представники Чорноострівського та Фільштинського споживчих товариств.

З'їзд був скликаний Подільським земством 17-18 серпня 1909 року в м. Жмеринка. На з'їзді були представники майже половини із 195 споживчих товариств, які на той час були зареєстровані. Однак з'їзд багатьох питань не вирішив за браком досвіду та можливостей.

Другий з'їзд представників споживчих товариств відбувся у м. Вінниці 8-10 червня, 1911 року. З'їзд був краще підготовлений, на ньому були присутні представники більше 200 товариств із 430 зареєстрованих, але все таки точних даних про їх діяльність не було. Цей з'їзд був більш результативним: він розглянув цілу низку питань організаційного характеру товариств, їх правового положення, питань торгівлі, культурно-освітньої діяльності кооперативів, їх кредитуванню, тощо.

Представники споживчих товариств Прибужжя (Фельштинського, Чорноострівського, Ружичнянського) внесли на розгляд з'їзду ряд питань культурно-освітньої діяльності: відрахувань з прибутку на ці цілі, а також поставлено питання про підготовку кадрів в Москві.

За постановою з'їзду в магазинах вводились продаж книжок, брошур, газет як за плату, так і на комісійних умовах.

Враховуючи побажання з'їздів, земська каса провела анкетне дослідження діяльності кооператорів Поділля і підготувала та провела III з'їзд кооператорів в м. Вінниці 26-27 червня 1913 року. З'їзд виконав значну роботу по дальшому поліпшенню роботи кооперації. Для цього була складена широка програма. 1914 рік обіцяв дати багато для розвитку діяльності товариств Поділля в цілому і споживчої кооперації Прибужжя зокрема.

Але перша світова війна привела до занепаду діяльності багатьох кооперативів. Світова, за нею російсько-українська війни привели до повного розладу діяльності всіх товариств Поділля. Цьому "сприяли" часта зміна влади, нестабільність на теренах Поділля.

Після чого залишилась купа обезцінених паперів та розгромлені лавки та магазини.

Діяльність кооператорів Прибужжя починає відроджуватись після звільнення території Поділля від окупації військ панської Польщі в другій половині 1922 року.

Відновила свою діяльність Проскурівська філія Подгубсоюза, яка в кінці листопада 1922 року була перетворена в "Райсоюз", який поступово відновлював діяльність споживчих товариств Прибужжя. Поступово, загальними зусиллями влади і кооперативних організацій на Проскурівщині діяло біля 3000 магазинів в містах і селах, фабриках та заводах. Магазини працювали за гаслом "все через кооперацію". Розвивається торгівля, громадське харчування, заготівля, виробнича діяльність в багатьох галузях,

З початком 30 років і голодомору 1932-1933 р.р., діяльність кооперативів, які діяли в містах, селах, на виробництві, різко скорочується, частина кооперативів владою перетворюється в закриті розподільники (в містах), а більша частина в селах закривається. Тільки в другій половині 30 років більшість споживчих товариств відновлює свою діяльність. Значна частина розподільників міст були перетворені в робітничі кооперативи, а на їх базі створено ВРП (ОРСи) – відділи робітничого постачання як державні організації.

В селах Прибужжя відновили свою діяльність майже всі кооперативи, Великою мірою у тому сприяло те, що 25 вересня 1935 року було прийнято Постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б) "Про роботу споживчої кооперації на селі". Цією постановою кооперації надавались широкі пільги по цілому ряду питань діяльності споживчої кооперації.

Подальший розвиток споживчої кооперації Поділля і Прибужжя зокрема був перерваний німецько-російською війною. Під час окупації краю переважна більшість кооперативів свою діяльність припинила: майно (товари, приміщення) були пограбовані. Збитки для кооперації від окупації вимірювались сотнями мільйонів карбованців.

Відновлення діяльності кооперації в Прибужжі розпочалось після війни.

Після окупації, діяльність споживчої кооперації загальними силами кооператорів і владних структур в короткий термін була відновлена у всіх великих і малих селах. Вже в кінці 40-х років кооператори Прибужжя вийшли на довоєнний рівень.

Почався період розбудови і створення нової матеріально-технічної бази. Були побудовані нові магазини, їдальні, бази, заготівельно-переробні комплекси, які повністю задовольняли сільського споживача в більшості товарів, а також в закупівлі і заготовці сільськогосподарської продукції в селах.

В післявоєнні роки споживча кооперація в цілому і зокрема Прибужжя виросла в своєму економічному середовищі, стала могутньою торговельно-заготовчою системою, якій під силу було вирішувати великі завдання. Але в умовах тоталітарного режиму демократичні основи діяльності кооперації стали забуватись і вона набула адміністративно-управлінської функції організації державного керівництва. Пайовики від керівництва своєю громадською організацією поступово усувались, хоча формально проводились різного рівня збори, з'їзди і т.п.

В середині 80-х років в країні почалась перебудова, яка поставила на порядок денний поступове відновлення демократичних основ діяльності споживчої кооперації. Почались пошуки реформування діяльності споживчої кооперації.

Справа в тім, що початок 90-х років ознаменувався розвалом колишнього СРСР і Україна була проголошена незалежною країною, в якій почався новий етап економічної реформації і перехід до ринкових відносин. Цей перехід позначився шоковою терапією в економіці, різким зростанням інфляції і суперінфляції, що негативно позначилось на діяльності споживчої кооперації.

Україна, її уряд не підтримали кооперацію фінансово, а кинуло її на самовиживання: не були проіндексовані пайові внески, статутний фонд, основні засоби, обігові кошти і інші показники.

Усе це привело до зменшення об'ємів торговельно-економічної діяльності: відсутність обігових коштів, високий рівень ставок банківського кредиту, ріст транспортних послуг, ріст вартості енергоносіїв, відсутність пального, інші негативні процеси. Та не дивлячись на негаразди споживча кооперація Прибужжя має добру матеріальну базу в селах району і обслуговує значну кількість населення в т.ч. більше 20 тисяч своїх пайовиків у 82 селах, маючи в своєму розпорядженні 105 магазинів, 32 підприємства громадського харчування, які входять до складу 4-х споживчих товариств і райкоопзаготпромторгу. Виробнича діяльність представлена 2-ма хлібозаводами, 3-ма кондитерськими цехами, одним забірним пунктом, 2-ма ковбасними цехами, крупорушкою, другими підприємствами виробничої діяльності.

Зараз кооператори Прибужжя шукають шляхи подолання кризи, шляхи входу в широкую систему ринкових відносин. Так, тільки в 1997 році збільшено виробництво кондитерських виробів, за рахунок діючої макаронної лінії в громадському харчуванні почався випуск макаронних виробів, функціонує крупорушка, на забійному пункті проводиться забій худоби на давальницьких умовах, працюють Гвардійський та Чорноостровський хлібозаводи, ведеться заготівля хлібопродуктів, м'яса, цукру, яєць та овочів.

При споживчих товариствах збудовані та діють копильні, що-уже в цьому році дали 1,4 тони копченостей, які реалізуються через торговельну мережу і заклади громадського харчування.

Правління Хмельницької райспоживспілки планує в червні-липні встановити нові карамельну і макаронну технологічні лінії, переладнати бондарний цех під цех соління і копчення риби. Заготівельний оборот цього року проти минулого виріс на 11,5%. В Ружичнянському та Чорноострівському універмагах відкриваються швейні цехи. Заплановано також постанову на відгодівлю свиней, при хлібозаводах.

В 1997 році пошвидко торгівельна діяльність за рахунок прямих зв'язків з постачальниками, прискорилась швидкість реалізації товарів на 7 днів, проводиться перепрофілювання магазинів в підприємства громадського харчування.

За останніх 7 місяців їх відкрито 10. Проводяться й інші заходи пошвидження торгівлі і других видів діяльності.

Як, бачимо, кооператори Прибужжя долають труднощі сьогодення, і ці труднощі будуть переборені, як це було не раз, за майже столітню історію свого існування.